

Op hoofdstuk twee volgt een reeks inhoudelijke hoofdstukken, die zijn opgedeeld in drie clusters. Het eerste cluster (hoofdstukken drie tot en met zeven) gaat over de opkomst van de sociale uitgaven. Centraal staan de armenzorg vanaf de Vroegmoderne Tijd, openbaar onderwijs vanaf de negentiende eeuw en sociale uitkeringen sinds 1880. Het tweede cluster gaat over de vooruitzichten voor sociale voorzieningen en behandelt zowel de vergrijzing in de westerse wereld als de sociale zekerheid in de derde wereld. Het derde cluster (hoofdstukken tien tot en met twaalf) behandelt de effecten van sociale uitgaven op economische groei. Hier komen onder andere verschillende belastingssystemen, het Zweedse model en de Nederlandse wao aan de orde.

In liberale markteconomieën met beperkte sociale voorzieningen wordt soms met verbazing gekeken naar het enorme aandeel van de collectieve sector in menig Europees land. Met name nu globalisering en internationale concurrentie een toenemende rol spelen, gaan ook in deze landen stemmen op om de verzorgingsstaat verder terug te draaien ten gunste van de economische groei. Dit boek levert een belangrijke bijdrage aan dit debat. Het toont aan dat er geen sprake is van een *free lunch* voor degenen die een uitkering ontvangen (of voor de economie in zijn geheel) en ontkent met stelligheid dat uitgebreide sociale voorzieningen niet zouden passen in een markteconomie. In het huidige economische paradigma heerst de opvatting dat moderne economische groei noodzakelijkerwijs gepaard gaat met toenemende inkomensongelijkheid en een overheid die zich terugtrekt uit zijn sociale verantwoordelijkheden. Dit boek maakt duidelijk dat voor die opvatting geen historische en geen economische redenen zijn.

Jeroen Touwen
Universiteit Leiden

B. Wouda (ed.), *Ingelanden als uitbaters. Sociaal-economische studies naar Oud- en Nieuw-Reijerwaard, een polder op een Zuid-Hollands eiland* (Hilversum: Verloren, 2003) 206 p. ISBN 9065507825

De bestuurlijke reorganisaties in de waterstaatswereld doen vele waterschappen achterom kijken naar de vaak erg lange geschiedenis van hun polder of hoogheemraadschap. In sommige gevallen, die door de historiografie niet erg rijkelijk bedeed werden, is dit dan ook een welkome gelegenheid om oudere literatuur te herzien. De laatste betekenisvolle publicatie over de Reijerwaard dateert al van 1914. Sindsdien is in de waterstaatshistoriografie heel wat veranderd. Het sinds 1438 nagenoeg volledig bewaarde polderarchief biedt veel mogelijkheden om de geschiedenis van de waard te herschrijven en daarbij een scala aan onderwerpen te behandelen. De bundel beslaat de hele periode, van middeleeuwen tot heden, terwijl elk van de bijdragen een bepaald tijdvak vanuit een specifieke invalshoek belicht.

P. van Dam opent met een nieuwe interpretatie van de ondergang van de oude Reijerwaard, die in 1375 plaats vond. De oude verklaringsmodellen, die erg vanuit de natuur gedacht waren, worden hier ingeruild voor een verklaring gebaseerd op een sociaal-ecologische transformatie. In dit voor de waterstaatsgeschiedenis bekende en beproefde perspectief speelde niet alleen de natuur (steeds meer en krachtiger stormvloed) een belangrijke rol. Veel beter kan de interactie tussen economische en sociale processen enerzijds en ecologische ontwikkelingen anderzijds het precieze en complexe verloop van de ondergang verklaren. In bepaalde omstandigheden lokte het

gedrag van de mens een milieucrisis uit, of kon men deze juist door economische onmacht niet de baas.

Vanuit archeologische hoek werd onderzoek gedaan naar het dijkdorp Carnisse. De bijdrage van J. Moree bestrijkt zowel de middeleeuwse dijk en dijkdoorbraken als verschillende nederzettingssporen, waarvan één een dertiende-eeuws boerderijcomplex was. De nauwkeurige analyse van de archeologische onderzoeken die relatief weinig vondsten voor het tweede en derde kwart van de veertiende eeuw opleverden, brengt Moree ertoe te veronderstellen dat in deze periode van een bevolkingsachteruitgang in Carnisse sprake was. Op dit punt ondersteunen zijn bevindingen de visie van Van Dam.

Historisch-geografisch is dan weer de bijdrage over de landinrichting van de hand van L. Pons. In 'Passen en meten' richt hij zich, behalve op de algemene bodemgesteldheid van de Reijerwaard, voornamelijk op de ontwikkeling in verkavelingspatronen. Deze wordt in relatie gebracht met de bedrijfsvoering zodat een erg gedetailleerd beeld van de langetermijn-evoluties ontstaat. Essentieel is dat het oude middeleeuwse verkavelingspatroon hier en daar veranderde door de komst van Dordrechtse investeerders en beleggers die tot grotere boerenbedrijven leidde.

F. Keverling Buisman snijdt een geheel ander onderwerp aan: hij onderzoekt tiendprocessen die in de vijftiende en zestiende eeuw voor heel wat problemen zorgden. Al vrij snel na de droogmaking van de Reijerwaard in 1442 ontstonden immers hevige conflicten tussen de ambachtsheren en de ingelanden. In dit verhaal ligt de klemtoon vaak op rechtshistorische elementen, hoewel er verschillende oorzaken aan de basis van de conflicten lagen. Speelden in de vijftiende eeuw vooral de instituties een rol, vanaf de zestiende eeuw kwamen de problemen meer voort uit economische ontwikkeling: nieuwe gewassen deden hun intrede, waarvan de ambachtsheer zijn graantje wilde meepikken.

Ook vroegmoderne kerkgeschiedenis komt aan bod: J. Exalto analyseert achtereenvolgens de protestantisering, de secularisatie van geestelijke goederen in de polder en enkele casussen die het spanningsveld tussen kerk, polderbestuur en ambacht nader toelichten. Ondanks de problemen en conflicten die daaruit voortkwamen, concludeert Exalto wel dat deze drie er doorgaans in slaagden het publieke belang en het algemeen welzijn voorop te stellen en te handhaven.

Verskillende aspecten van waterstaatstechniek zijn in voorgaande artikelen te vinden, maar de zoektocht naar nieuwe techniek in de periode rond 1900 vormt het onderwerp van de bijdrage van M.L. ten Horn-Van Nispen. Windbemaling was door stoom vervangen, tot ook deze op een gegeven moment niet meer voldeed. De moeilijke keuze voor het zuiggasgemaal bleek geen succes, en uiteindelijk werd een elektromotor geplaatst. Dat innovatie in polders ook in de negentiende en twintigste eeuw alles behalve vlot verliep, mag duidelijk zijn.

De laatste bijdrage beschrijft de verhouding tussen provincie en polder in de geschiedenis van de Reijerwaard. C.N. Spierings en P.J. Hofman geven eerst een globale schets van institutionele ontwikkelingen, die vervolgens geconcretiseerd wordt met een bespreking van de situatie in de Reijerwaard.

Deze fraai geïllustreerde gelegenheidsbundel biedt zondermeer een mooie staalkaart van benaderingen en onderwerpen die in de waterstaatsgeschiedenis van vandaag aan bod komen. Dat verschillende specialisten terzake zich bereid toonden aan dit boek mee te werken, komt het resultaat natuurlijk ten goede. Het boek geeft een mooi overzicht van de veelzijdige geschiedenis van de Reijerwaard, zonder dat het

evenwel pretendeert nieuwe onderwerpen, perspectieven of methoden te willen introduceren. Hoewel elk van de bijdragen een duidelijke tijdsafbakening hanteert, betrekken de auteurs vaak eerdere of latere perioden zodat ook de ontwikkelingen op langere termijn niet volledig achterwege blijven. Een mooie introductie dus voor wie zich in de geschiedenis van de polder wil verdiepen. Maar meer dan degelijk gelegenheidswerk hoeft men er niet in te zien.

Siger Zeischka
Vrije Universiteit Amsterdam

Klazien Brummel, *Holland danst! Danscultuur in de twintigste eeuw* (Zutphen: Walburg Pers, 2004) 159 p. ISBN 9057302640

Over het brede spectrum van de dans in Nederland en haar twintigste-eeuwse geschiedenis is betrekkelijk weinig wetenschappelijk werk gepubliceerd. Moralistisch getoonzette beschouwingen zijn er daarentegen te over, vooral waar het moderne, 'uithemse' vormen van dansvermaak betreft. De 'zinnenprikkelende' bewegingen van berenpas tot bobbelen hebben velen verontwaardigd naar de pen doen grijpen, terwijl ook ogenschijnlijk onschuldige vermaak als een klompdans sommigen cultuurkritisch commentaar ontlokte en de wereld van ballet en moderne dans bij tijd en wijle door een richtingen- en pennenstrijd verscheurd raakte. In een ruim geïllustreerd en fraai uitgegeven boek beschrijft Klazien Brummel de historie van de gevarieerde subculturen van de dans en de twist en tweedracht daarin. De tijdgebonden ideeën en cultuurkritische commentaren over dansen geven een goed inzicht in verschuivende opvattingen en houdingen in een veel breder kader.

De rijk geschakeerde danswereld biedt een goede heuristische invalshoek om de Nederlandse cultuurgeschiedenis te bestuderen en wel vanuit de drieslag elitaire, volks- en massacultuur. Het valt dan ook toe te juichen dat Brummel deze terreinen in haar boek bestrijkt. Nu is een dergelijke driedeling niet geheel onproblematisch: er bestaat een zekere mate van overlap of grenserving en de termen houden feitelijk een waardeoordeel in. Dit neemt echter niet weg dat de auteur de lezer, mede aan de hand van lange fragmenten uit interviews met betrokkenen, invoert in de onderscheiden werelden van populair dansvermaak, academische en moderne dans, alsook volksdans in het (recente) verleden. Bij het boek is bovendien een instructieve DVD gevoegd met de door Niek Koppen geregisseerde en door de NPS uitgezonden televisieprogramma's 'Het huwelijk tussen klassiek en modern' en 'De bevrijding van de heupen'. Deze tweedelige documentaire over honderd jaar Nederlandse danscultuur was mede de aanleiding tot de uitgave van Brummels boek. Samen vormen ze een fraai document waarin beeld, gesproken woord en geschreven tekst elkaar naadloos aanvullen.

Holland danst! leidt de lezer in drie hoofdstukken langs meningen en praktijken van hoofdrolspelers en figuranten in de drie velden van de dans. Het eerste hoofdstuk behandelt de vrijetijdscultuur en de gevaren die de zorgelijke zeloten van het nationale erfgoed erin percipieerden. Dansen die van over de grenzen aan waren komen waaien zouden de goede zeden ondermijnen en de overheid diende dan ook krachtig op te treden tegen dit 'dansgevaar'. Met het voordeel van de terugblik is het vermakelijk om te lezen dat moralisten meenden dat foxtrot, charleston en swing een ernstige bedreiging